

Протягом певного часу перший в Україні вищий військовий навчальний заклад – Школа червоних старшин (її викладачі, старшини й колишні вихованці) – зазнавав стаінських репресій, а в 1938 р. її практично розформували, реорганізувавши у Харківське артилерійське училище. Однак, спираючись на непрямі факти – якість вихованців Школи, фаховий і культурний рівень, політичні погляди їх викладачів і старшин, настрої, що панували в той час серед селян, які становили основну частку курсантського поповнення, – можна визначити головний чинник, який дозволив досягти значних успіхів у її роботі. Цим чинником було створення діяльнійшої атмосфери в Школі, спрямованої на такий розвиток національної свідомості, яка й мотивувала в курсантів подальше особисте культурне зростання, професійну соціалізацію та високі професійні вимоги до себе.

Список літератури: 1. Саппа М. М. Х. Раковський у державотворенні Радянської України: боротьба проти автономізації України // Вісник НУВС. – 2006. – Вип. 33. 2. Саппа М. М. Державотворча еліта: головні відмінності // Вісник ХНУВС. – 2006. – Вип. 32. 3. Троцкий Л. Продолжает ли еще Советское правительство следовать принципам, усвоенным 20 лет тому назад? // Бюллетень оппозиции (большевиков-ленинцев). – 1937. – № 66-67. 4. Гриневич Л. В. Військове будівництво в Україні у 20-ті – на початку 30-х років ХХ ст.: національний аспект: Автореф. дис... канд. іст. наук. – Львів, 1995. 5. Пам'ятка про школу червоних старшин ім. ВУЦВК. – Х., 1929. 6. Чекалин В. Кузница командных кадров // Военные знания. – 1969. – № 5. 7. Випуск червоних старшин // Армія і революція. – 1921. №2–3. 8. Гетьман А. У вогні народжена // Літературна Україна, 1980. – 15 липня. 9. Бабенко В. Наші земляки у світовій історії: 55 років тому закінчена Друга світова війна // Україна. – 2000. – № 9. 10. Шевченко В. Забутий генерал // День. – 2002, 2 листопада. 11. Гончаров Ф. Незабутні роки // Літературна Україна. – 1980, 15 липня. 12. Сеньків М. В., Думинець І. О. З історії боротьби за соборність українських земель. 1917–1945 рр. – Дрогобич: Відродження, 1995. 13. Черушев Н. С. 1937 год: Элита Красной Армии на Голгофе – М.: Вече, 2003. 14. Якубський С. та О. Російсько-український словник військової термінології. Х.: ДВУ, 1928. 15. Дукельский С. ЧК на Украине // ВЧК/ГПУ: документы и материалы / Ред.-составитель Фельштинский Ю. Г. – М.: Изд-во гуманитарной литературы 1995. 16. ДА СБУ. – Спр. 49647-ФП. – Арк. 435–436.

Надійшла до редколегії 15.08.08

О. В. Гейда

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВІДНОСИН ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Державна незалежність України відкрила перед українським народом можливість політичного розвитку, головним показником якого є становлення та розвиток демократичної політичної системи, зокрема, політичних партій. Як елементи політичної системи партії виконують роль соціальних посередників між групами, що виражають різноманітні інтереси, та урядовими структурами, між громадянським суспільством і державою. У процесі функціонування суспільства політичні партії активно взаємодіють з іншими елементами політичної системи, серед яких особливе місце поси-

дають ті громадяни нашої держави, які виступають носіями суб'єктивних політичних прав та обов'язків. Питання взаємодії політичних партій та громадян досліджували Д. В. Лук'янов, М. В. Примуш, В. С. Журавський, А. В. Грабильников, Г. О. Саміло та ін. Однак слід зауважити, що, розглядаючи аспекти відносин політичних партій і громадян, автори не зосереджували уваги на відносинах, що врегульовані нормами права та відбуваються у правовому полі.

Мета статті – дати визначення поняття правовідносин суб'єктів політичної системи суспільства, окреслити основні правові форми взаємодії політичних партій та громадян України як суб'єктів політичної системи.

Конкретні соціальні процеси, форми життєдіяльності суспільства завжди відбуваються в межах певних соціальних інститутів, відносин і норм. публічні форми політичного життя суспільства реалізуються через особливий соціальний механізм – політичну систему суспільства, його політичну організацію.

У юридичній літературі існують різні визначення поняття політичної системи. Так, погляди на цей соціальний механізм можна звести до двох основних напрямів: широке і вузьке розуміння політичної системи як суспільного явища.

Петришин О. В. наголошує, що теорію держави та права, предмет якої становлять інституційні елементи державно-правової організації суспільства, цікавить, передусім, вузьке поняття політичної системи, під яким розуміють узяті разом і у взаємодії державу як інститут управління та інші політичні організації, які беруть участь у формуванні і здійсненні політичної влади [5, с. 61].

Слід зазначити, що вітчизняні вчені неоднозначно ставляться також до визначення елементів політичної системи. Якщо ж відправною є думка, що теорію держави та права цікавить визначення політичної системи у вузькому розумінні, як підкреслює О. В. Петришин, варто взяти за основу визначення політичної системи у вузькому розумінні, запропоноване В. В. Копейчиковим, згідно з яким політична система визначається як сукупність суб'єктів, що беруть участь у реалізації політичної влади, тобто в управлінні справами суспільства [12, с. 43], яке, на думку автора, є найточнішим у вузькому розумінні. Отже, можна визначити такі основні елементи політичної системи:

1. Держава, що представлена різними органами державної влади, які виконують владні функції та беруть участь у здійсненні політичної влади;

2. Об'єднання громадян – громадські об'єднання та політичні партії (блоки політичних партій);

3. Народ, населення певної частини території держави, що бере участь у вирішенні питань загальнодержавного політичного значення (вибори, референдум тощо);

4. Людина, громадянин як індивід, що приймає певні політичні рішення.

Слід зауважити, що досить часто до політичної системи у вузькому розумінні відносять церкву, професійні спілки, трудові колективи підприємств та інші. Однак такі організації з принципових міркувань повинні перебувати за межами безпосередніх відносин політичної влади і тому не можуть належати до елементів політичної системи суспільства. Що стосується молодіжних та жіночих організацій, то вони можуть ставати елементами політичної системи, коли беруть участь у вирішенні питань загальнодержавного значення та певним чином впливають на прийняття органами державної влади важливих політичних рішень.

Аналізуючи наявні елементи політичної системи, слід звернути увагу на особливе значення політичних партій, які є первинними політичними інститутами. Політичні партії є своєрідними посередниками між народом, єдиним джерелом влади в державі, що за допомогою політичних партій здійснює свої повноваження, і самою державою як спеціально створеним та відносно відокремленим інститутом публічної влади в загальнонаціональному масштабі.

Поруч з політичними партіями в сучасних державах одним з основних суб'єктів політичної системи є, безумовно, громадянин – вільна людина, яка задовольняє свої інтереси, реалізує свої економічні, політичні, духовні та культурні потенції безпосередньо або через систему створюваних громадянами соціальних інститутів. Це положення підтверджено не тільки нормами національного законодавства, а й міжнародно-правовими документами з прав людини, пов'язаними з регулюванням форм безпосередньої демократії. Так, ст. 21 Загальної декларації прав людини надає кожній людині право участі в управлінні своєю країною, а ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права – кожному громадянину право ведення державних справ, юридично визначаючи їх безпосередніми суб'єктами політичної системи певної країни [3, с. 200].

Будучи суб'єктом політичної системи, громадянин України має певні суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які він реалізує через конкретні правовідносини, в які він вступає з іншими елементами політичної системи – державою, органами державної влади, політичними партіями, органами місцевого самоврядування. Таким чином, слід підкреслити: нас цікавить не будь-яка взаємодія між громадянами та політичними партіями, а такі відносини, що відбуваються в правовому полі та врегульовані нормою права. Необхідно зазначити, що такі правовідносини мають головну відмінність, що визначає їх особливий статус та загальнодерж-

жавну значимість. За загальним правилом, під правовими відносинами розуміють урегульовані правом суспільні відносини, що знаходяться під охороною держави, учасники яких є носіями взаємно кореспондованих юридичних прав та обов'язків. Особливість правових відносин між суб'єктами політичної системи полягає в об'єкті цих відносин: ним є суспільні відносини формування та здійснення політичної влади: вибори до Верховної Ради, Президента України, формування Кабінету Міністрів України тощо, а отже, в процесі таких правовідносин вирішуються питання загальнодержавного значення, що визначає їх виключність та особливу значимість. Таким чином, під *правовими відносинами суб'єктів політичної системи слід розуміти врегульовані нормами права суспільні відносини щодо формування та здійснення політичної влади в державі, учасники яких пов'язані юридичним правами та обов'язками* [2, с. 123]. Такі правовідносини складаються зі специфічних елементів. Так, суб'єктами, як уже зазначалося, є держава (органи державної влади, які виконують владні функції та беруть участь у здійсненні політичної влади), різні об'єднання громадян, народ, населення певної частини території держави яке бере участь у вирішенні питань загальнодержавного політичного значення, людина, громадянин як індивід, що приймає певні політичні рішення. Об'єктом правового регулювання даних правовідносин є влада. Відповідно суб'єктивними правами є право брати участь у виборах, референдумах, а юридичними обов'язками – обов'язок народного депутата виступати в Парламенті від імені народу.

Розглянемо види правовідносин, що виникають між політичними партіями як центральними елементами політичної системи та громадянами.

Аналізуючи Конституцію України та ряд законодавчих актів, можна дійти висновку, що громадянин України є своєрідним системоутворюючим елементом політичної системи. Саме громадяни України утворюють український народ (який, у свою чергу, теж є суб'єктом політичної системи), що відповідно до Конституції України є єдиним джерелом влади в Україні. Тільки громадяни України, які мають право голосу на виборах, приймають рішення про створення політичної партії, а також мають право вступати до політичних партій. Це право гарантується Конституцією України і є одним з основних політичних прав громадян. Громадяни України, а також громадяни інших держав, що перебувають на території України на законних підставах, мають право створювати громадські організації. Громадяни України шляхом виборів обирають Верховну Раду України – єдиний законодавчий орган влади та Президента України – главу держави, тобто беруть участь у формуванні держави – головного інституту політичної системи [3, с. 201]. Таким чином, громадянин України в юридичному кон-

тексті є обов'язковим елементом політичної системи України, оскільки без нього неможливе утворення інших її елементів.

На думку автора, найбільш тривалими є правовідносини, пов'язані з членством громадян у політичних партіях, адже очевидно, що членство в політичних партіях надає громадянам можливість брати безпосередню участь у боротьбі за владу шляхом участі партій у виборах до органів державної влади. Законодавство багатьох країн регламентує вирішення основних питань, пов'язаних із членством у політичних партіях і закріплює загальні принципи цих відносин: принцип індивідуального членства, принцип рівності всіх членів партії, принцип вільного та добровільного членства.

Членство в політичній партії має бути фіксованим дає змогу вести облік членів партії, визначити її політичну вагу. Особливою умовою фіксації є наявність заяви громадянина України, поданого до статутного органу партії, про бажання стати її членом. Право визначати форму фіксації членства закон надає власне політичній партії. Принцип фіксованого членства.

Принцип вільного та добровільного членства, зумовлений правом на об'єднання, закріплений в Україні як на конституційному рівні, так і безпосередньо в Законі «Про політичні партії в Україні». Цей принцип гарантується трьома основними положеннями. По-перше, нікого не можна примусити до вступу в політичну партію або обмежений у праві добровільного виходу з політичної партії [8]. По-друге, це положення відносно відкритості членство в політичних партіях повинно бути відкритим: громадяни мають рівні конституційні права та обов'язки і не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками. По-третє, належність чи неналежність до політичної партії не може бути підставою для обмеження прав і свобод або для надання будь-яких пільг і переваг [2, с. 67].

Законодавчо закріплений принцип вільного та добровільного членства обмежується певними умовами, перша з яких – досягнення певного віку. Відповідно до ст. 6 Закону «Про політичні партії в Україні», членом політичної партії може бути лише громадянин України, який згідно з Конституцією України має право голосу на виборах. Дане положення не містить прямої вказівки на вік, однак аналізуючи ст. 70 Конституції України, в якій зазначено, що право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років, а громадяни, яких суд визнав недієздатними, не мають права голосу, можна сказати, що членом політичної партії може бути дієздатний громадянин України, який досяг вісімнадцяти років [2, с. 68].

Другою умовою, що обмежує можливість вступу до партії, є належність до певної категорії осіб, чия професійна діяльність на службі державі є несумісною з членством у політичній партії. Згідно зі ст. 6 ч. Закону «Про політичні партії в Україні» до них належать:

- судді;
- працівники прокуратури;
- працівники органів внутрішніх справ;
- співробітники Служби безпеки України;
- військовослужбовці.

На час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії припиняють членство в цій партії. Це положення, крім Закону України «Про політичні партії в Україні», знайшло своє відображення і в спеціальних законах, які регулюють порядок діяльності згаданих служб (ст. 3 Закону України «Про Міліцію», ст. 5 Закону «Про статус суддів», ст. 16 Закону «Про Конституційний Суд України», Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про Службу безпеки України»). Мета даних обмежень – запобігти втручання політичних партій у діяльність важливих органів влади.

Третя умова полягає в тому, що громадянин України може перебувати одночасно лише в одній політичній партії.

Таким чином, відносини, пов'язані з набуттям і припиненням членства в політичних партіях, права та обов'язки членів лише частково врегульовані Законом «Про політичні партії в Україні», переважна більшість питань, згідно з цим Законом, повинна регламентуватись партійними статутами. У той же час даний Закон містить кілька нових положень, які вигідно відрізняють його від Закону «Про об'єднання громадян»: забороняється колективне членство в партіях, закріплюється обов'язкове фіксоване членство, скасовується неприпустимість перебування у складі членів партії осіб, засуджених до відбування покарання в місцях позбавлення волі.

Щоб уточнити існуючі обмеження громадян України на членство в політичній партії, необхідно проаналізувати систему міжнародно-правових актів із прав людини. Так, Загальна декларація прав людини зазначає, що «кожна людина має право на свободу мирних зборів та об'єднань», і жодним чином не обмежує це право [10, с. 228].

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. також закріплює право кожної людини на свободу асоціацій (ст. 22), однак передбачає деякі обмеження: «Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, окрім тих, які необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної та суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я та моральності населення, а також прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешко-

джає введенню законних обмежень користування цим правом для осіб, які входять до складу збройних сил і поліції» [10, с. 249].

Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод закріплює право на об'єднання, також встановлюючи деякі обмеження: «Ця стаття не перешкоджає введенню законних обмежень користування цим правом для осіб, які входять до складу збройних сил і поліції, державного управління» [10, с. 330].

У конвенції МОП № 87 «Про свободу асоціацій і захист права на організацію» говориться, що трудящі без будь-якого обмеження мають право створювати організації, а також вступати в них. Разом із тим, ст. 9 документа встановлює, що національне законодавство визначає, якою мірою гарантії, передбачені цієї конвенцією, застосовуватимуться до збройних сил і поліції [11, с. 167].

В «Основних принципах незалежності суддів» закріплено, що, відповідно до Загальної декларації прав людини, члени судових органів, як і інші громадяни, користуються свободою слова, віросповідання, асоціацій і зібрань, проте, користуючись таким правом, судді повинні поводитися так, щоб забезпечити повагу до своєї посади і зберегти неупередженість і незалежність судових органів [11, с. 327].

Таким чином, можна зробити висновок, що на сьогодні всі громадяни мають право на об'єднання в політичні партії, політичну діяльність і захист своїх прав. Обмеження політичних прав стосуються тільки окремих, прямо вказаних у договорах категорій громадян і тільки на основі законодавства. Відповідно до Міжнародного пакту про цивільні й політичні права обмеження політичних прав може застосовуватися до двох категорій – армії і поліції. Однак у Європейській конвенції про захист прав людини й основних свобод вказана ще одна категорія, яка підлягає обмеженню у таких прав, – службовці державного управління. Як тоді повинна діяти держава випадку підписання обох міжнародних договорів? Згідно з коментарем до Віденської конвенції про право міжнародних договорів, застосування послідовно прийнятих договорів з одного й того ж питання не знайшло свого повного вирішення не тільки в конвенції, а й у теорії міжнародного права та договірній практиці держав [1, с. 79]. Вирішення такої колізії можливе двома шляхами: по-перше, якщо держава за першим договором узяла на себе зобов'язання не обмежувати права на об'єднання для всіх, категорій громадян окрім двох, то положення другого договору, де згадується ще одна категорія, не може бути застосовано; по-друге, договори можуть розглядатися як такі, що взаємно доповнюють один одного [9, с. 122]. Проаналізувавши чинне законодавство стосовно політичних партій, можна зробити висновок, що в Україні законодавець вирішив цю проблему шляхом взаємного доповнення договорів.

Згідно із Законом України «Про вибори народних депутатів України» взаємодія політичних партій із громадянами відбувається також під час виборчої кампанії. По-перше, виборчі комісії формуються за поданням політичних партій, тобто кожна виборча комісія відповідного рівня фактично складається з представників політичних партій – учасників виборчого процесу. По-друге, така взаємодія відбувається на етапі передвиборної агітації. Згідно зі ст. 66 Закону України «Про вибори народних депутатів України», громадяни України мають право вільно і всебічно обговорювати передвиборні програми партій (блоків), політичні, ділові та особисті якості кандидатів у депутати, вести агітацію за або проти партій (блоків), кандидатів у депутати. [6]. По-третє, взаємодія між політичними партіями та громадянами України тісно пов'язана з гарантіями діяльності політичних партій (блоків). Відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України», політична партія (блок), кандидатів у депутати від яких висунуто в багатомандатному окрузі, має право делегувати до Центральної виборчої комісії одного представника з правом дорадчого голосу. Партія (блок) – суб'єкт виборчого процесу може мати не більше п'яти уповноважених осіб у загальнодержавному виборчому окрузі та не більше двох уповноважених осіб у кожному територіальному окрузі. Крім того, у виборчому процесі можуть брати участь офіційні спостерігачі від партій (блоків) [6]. Представником політичної партії, уповноваженою особою та офіційним спостерігачем відповідно до ст.ст. 72, 75 Закону «Про вибори народних депутатів України» може бути тільки громадянин України.

Слід зазначити, що правова регламентація взаємодії політичних партій та громадян не обмежується виборчим законодавством. Відповідно до ст. 40 Конституції України та Закону України «Про звернення громадян» громадяни України мають право направляти індивідуальні, колективні чи письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових осіб цих органів [7]. Народні депутати зобов'язані розглянути такі звернення і повідомити громадянина про результати розгляду.

Таким чином, правові форми взаємодії суб'єктів політичної системи в концентрованому вигляді виражають найбільш суттєві характеристики відносин громадянського суспільства й держави, населення та влади. Громадяни України як суб'єкти політичної системи відіграють у процесах управління державними справами різні визначені законом ролі і, маючи відповідні права і обов'язки, взаємодіють з іншими суб'єктами політичної системи України – державними органами, громадськими організаціями і політичними партіями. Крім того, кожен громадянин, реалізуючи свої політичні права, виявляє свою політичну волю як носій народного су-

веренітету, оскільки з волі окремих громадян складається воля українського народу.

Список літератури: 1. Венская конвенция о праве международных договоров: Комментарий / Отв. ред. Н. В. Захаров. – М.: Юрид. лит., 1997. – 336 с. 2. Гейда О. В. Теоретико-правові основи організації та діяльності політичних партій в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук. спец. 12.00.01 Теорія та історія держ. та права. Історія політ. і правових учень. – Х., 2005. – 190 с. 3. Грабильніков А. В. Громадянин України – суб'єкт політичної системи // Держава і право: 36. наук. праць. Юридичні і політичні науки: 36. наук. праць. Научное издание. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2004. – Вип. 24. – 668 с. 4. Журавський В. С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку (правовий аспект). – К.: Парламентське вид-во, 1999. – 112 с. 5. Загальна теорія держави та права [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.: За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 432 с. 6. Закон України «Про вибори народних депутатів України» // ВВР України. – 2004. – № 27–28. Ст. 366. 7. Закон України «Про звернення громадян» // ВВР України. – 1996. – № 47. – Ст. 256. 8. Закон України «Про політичні партії в Україні» // Урядовий кур'єр. – 2001. – 28 квітня. – №77. 9. Лук'янов Д. В. Держава і політичні партії (проблеми співвідношення та взаємодії): Дис. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.01 Теорія та історія держ. та права. Історія політ. і правових учень. – Х., 2002. – 202 с. 10. Международные нормы о правах человека и применение их судами РФ (практическое пособие) / Под ред. М. В. Жуйкова. – М.: Права человека, 1996. – 432с. 11. Международная защита прав и свобод человека: Сб. документов / Сост. Г. М. Мелков. – М.: Юрид. лит., 1990. – 661с. 12. Теорія держави і права: Навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.: За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.

Надійшла до редколегії 18.08.08

Л. Д. Варунц

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРОЛІВСЬКОЇ КАНАДСЬКОЇ КІННОЇ ПОЛІЦІЇ

Ефективне функціонування міліції (поліції) перебуває у прямій залежності від забезпечення високої якості її кадрового потенціалу. Тому в адміністративно-правовій теорії та практиці в сучасних умовах послідовно закріплюється новий погляд на кадри. У даному аспекті заслуговує на увагу досвід організації та діяльності Королівської канадської кінної поліції (федеральної поліції), яка посідає провідне місце серед розвинених країн світу за рівнем підготовки поліцейських кадрів, організацією управління поліцейськими підрозділами та ефективністю їх функціонування.

Питання щодо кадрового забезпечення поліції Канади здебільшого розглядається в працях зарубіжних дослідників, а саме: М. Пейн, Д. А. Мак-Морріс, Ф. Роберт, П. Т. Мейер, Дж. Белкін, Р. Г. Бернауер, Дж. Верс, С. А. Гол, Г. А. Венгер, К. Медскер, Дж. Мак-Артур та ін. Окремих аспектів правового статусу та організації роботи федеральної поліції торкалися у своїх працях Бандурка О. М., Ярмиш О. Н, Заросило В. А., Негодченко А. В., Джуранкін Т. М., Сергєвнін В. А., але комплексного адміністративно-правового дослідження з даного питання досі не проводилося. Означені фактори зумовляють **актуальність** наукового осмис-